

2. Блинов Г. Чудо-кони, чудо-птицы. Рассказы о русской народной игрушке / Г. Блинов. – М.: Детская литература, 1977. – 191 с.
3. Василенко В.М. Русское прикладное искусство. Истоки и становление / В.М. Василенко. – М.: Наука, 1977.
4. Воронин Н.Н. Пища и утварь / Н.Н.Воронин // История культуры Древней Руси [под общ.ред.ак. Б.Д.Грекова и проф.М.И.Артамонова]: в 2 т. – Т.1. Домонгольский период. Материальная культура [под. ред. Н.Н.Воронина, М.К.Каргера и М.А.Тихановой]. – М.-Л.: АН СССР, 1948. – С.263–279.
5. Динцес Л.А. Древние черты в русском народном искусстве / Л.А.Динцес // История культуры Древней Руси... – Т.2. Общественный строй и духовная культура [под ред. Н.Н.Воронина, М.К.Каргера]. – М.-Л.: АН СССР, 1951. – С. 465–491.
6. Ковальчук О.В. Українське народознавство. Книга для вчителя / О.В. Ковальчук. – К.: Освіта, 1992. – 176 с.
7. Куклы мира [ред.группа: Е.Ананьева, Т.Евсеева]. – М.: Аванта +, 2005. – 184 с.
8. Мицик В. Писанки з Русі / В.Мицик // Київська старовина, 1992. – № 6. – С. 83–85.
9. Найден О. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості / О. Найден. – К.: АртЕк. – 256 с.
10. Новгородский сборник. 50 лет раскопок Новгорода: [сб.ст. / Под общ. ред. Б.А.Колчина, В.Л.Янина]. – М.: Наука, 1982. – 336 с.
11. Рыбаков Б.А. Ремесло / Б.А.Рыбаков // История культуры древней Руси... – Т.1. – С. 78–181.
12. Рыбаков Б.А. Ремесло Древней Руси / Рыбаков Б.А. – М.: АН СССР, 1948. – 792 с.
13. Шовкопляс А.М. Косторезное ремесло древнего Киева / А.М.Шовкопляс // Древнерусский город (Материалы Всесоюзной археологической конференции, посвященной 1500-летию города Киева: [сб. ст. / Отв.ред. П.П.Толочко]. – К.: Наукова думка, 1984. – с. 149–151.

УДК 371.2

З.Г. Саф'янюк

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНИХ ГІМНАЗІЙ У ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ

У статті висвітлюються історико-педагогічні аспекти розвитку середніх навчальних закладів реального спрямування, які діяли на території Підкарпатської Русі (1919-1939 рр.).

The article highlights the historical and pedagogical aspects of development of schools real direction, which acted in Subcarpathian Rus' (1919-1939).

У контексті державотворчих процесів реформування сучасної системи освіти та побудови її на нових концептуальних засадах стає актуальним збереження кращих національних освітніх традицій. Цьому сприятиме з'ясування специфіки розвитку реальних гімназій Підкарпатської Русі.

Метою даної статті є дослідження організаційно-змістових аспектів становлення і розвитку середніх реальних навчальних закладів у Підкарпатській Русі.

Серед сучасних дослідників у галузі історії реальної освіти виділяються своїми працями І.Є. Курляк, С.Б. Лаба, Б.М. Ступарик, Д. І. Пенішкевич, І. М. Петрюк та ін. Проте питання вивчення особливостей та шляхів розвитку змісту реальної освіти є малодослідженими.

Як відомо, після першої світової війни договором в Сан-Жармен Ле з дня 10.09.1919 р. Чехословацька республіка зобов'язалася зорганізувати Закарпаття в адміністративну одиницю під назвою „Підкарпатська Русь” з самостійним сеймом та автономією в справах мови, школи, релігії та місцевого управління. Ці положення були закріплені у так званому „Генеральному статуті для організації і адміністрації Підкарпатської Русі” від 1919 року.

Керування школами на Підкарпатській Русі виконувало Міністерство шкільництва і народної освіти (далі МШНО) за допомогою Крайового шкільного реферату в Ужгороді. У 1928 році, коли були засновані земські уряди, шкільний реферат став частиною земського уряду і видавав свої розпорядження його ім'ям. Нагляд за всіма народними і середніми школами виконував шкільний інспектор при шкільному рефераті [15: 104], яким завжди мав бути чех. Коли перший шкільний референт Підкарпатської Русі Й. Пешек обійняв свою посаду 17.09.1921 року, українське шкільництво в Підкарпатській Русі було в досить невтішному стані. Українськими були лише дві горожанські школи, в яких навчалося 1131 учнів. На теренах Закарпаття до початку першої світової війни поряд з класичними гімназіями працювали дві нижчі реальні школи: з 1890 р. у Берегові і з 1897 р. в Ужгороді (діяла до 1918). З 1895 р. реальну школу у Берегово було реорганізовано в реальну гімназію (муніципальну). З 1898 р. їй надано статус державної, а з 1899 р. – „Вищої реальної гімназії”. Зазначимо, що на відміну від класичної освіти, змістом якої є вивчення класичної культури, в основу реальної освіти покладено засвоєння учнями практично-корисних знань.

Організаційно всі школи Підкарпатської Русі В. Клима у своїй статті „Школьное дѣло и просвѣщеніе на Подкарпатской Руси” 1936 року поділяв так: а) народні школи, дитячі садки (захоронки), сільські, горожанські, спеціальні школи; б) середні школи: гімназії (реальні – З.С.), учительські семінарії, фахові школи [15: 102-104]. Як бачимо, з приходом нової влади реальні школи на Закарпатті зникли як тип. На нашу думку, вони були витіснені більш прогресивними реальними гімназіями та, частково, горожанськими школами. Незважаючи на існуючий у краї мовний хаос, було почато створення руських (українських) горожанських шкіл і реорганізацію мадярських. Програми та навчальні плани для всіх типів шкіл були складені згідно програм для чехословацьких шкіл, із врахуванням мовних особливостей Підкарпатської Русі [15: 102-103]. Як свідчить аналіз планів навчання реальних гімназій, певні зміни у них вносилися дуже часто (у 1920, 1921, 1925, 1927, 1929, 1930, 1932, 1933 роках). У реальних гімназіях з українською мовою навчання учні вивчали Закон Божий, українську, чеську, російську, латинську, німецьку та французьку мови, історію, географію, математику, природопис, хімію, фізику, нарисну геометрію, малювання, пропедевтику філософії, каліграфію, гімнастику, співи [22; 23; 24; 25].

Навчання у реальних гімназіях тривало 8 років. Приймали учнів, які закінчили 4 клас народної школи. Бажаючи з 4 класу горожанської школи перейти до 5 класу гімназії, необхідно було вивчити латинську і французьку мови, і скласти доповнюючий іспит [14: 27]. Зауважимо, що у цей час відбулися значні зміни у складі гімназистів, оскільки гімназії, як і горожанські школи з 20-их років ХХ ст. стали коєдукаційними. У середні школи з українською мовою викладання були прийняті головним чином учні сільські, діти найбідніших верств населення. Таким чином були покладені підвалини нової національної свідомої української інтелігенції. Ці учні отримували матеріальну допомогу і утримувалися в інтернатах безкоштовно [15: 102]. Учні з хорошою успішністю та поведінкою звільняли від оплати за навчання [10, арк. 29]. Окрім того виділяли кошти на преміювання кращих студентів.

Навчання відбувалося у двох семестрах, які переривалися різдвяними, та великодніми канікулами [13: 33]. У кінці першого семестру учні отримували піврічні свідоцтва, а по завершенню другого – річні [11, арк. 33]. У кінці другого семестру проводилася велика кількість екскурсій. У кінці кожного навчального року після проведення іспитів відбувалася заключна педагогічна конференція [12, арк. 44]. Щороку реальні гімназії інспектували. Навчання у гімназіях, як і раніше, закінчувалося матурою [6, арк. 7]. Аналіз звітів реальних гімназій свідчить, що крім звичайних учнів у цих навчальних закладах могли навчатись приватисти та екстерністи [19: 78]. Після гімназійної матури молодь мала змогу перейти до університету, вищої технічної школи або академії [14: 27]. Університет мав 4 відділи: філософський (4 роки навчання), правничий (4 роки), теологічний (4 роки) та медичний (5 років). У технічній школі можна було отримати спеціальність інженера-землеміра, фабриканта, будівничого тощо [14: 27]. Особливістю навчальних закладів вищої освіти цих

теренів було те, що практично всі вони знаходилися за межами Закарпаття. Так у Празі знаходились Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова [18], чеський, український і німецький університети та господарська академія (чеська – у Празі, українська – у Подєбрадах). Закінчивши таку академію можна було працювати кооператором, інженером, агрономом і т.п. [14: 27].

При сприянні прихильного до українців Й. Пешека три середні школи – гімназії 1919 року були перетворені на державні реальні гімназії з українською мовою навчання, а тим хто навчався раніше в Ужгороді і Мукачеві угорською мовою дали змогу завершити навчання [2: 85-86]. Українські реальні гімназії постали й за межами краю, наприклад, у Моджанах, Ржевицях [1].

Специфікою реальної гімназії у Берегові було те, що тут були залишені угорські паралельні класи [20]. Директором цієї гімназії 14.12.1919 р. було призначено колишнього директора гімназії м. Перемишль А. Алискевича, оскільки восени 1919 року колишній директор Ф. Шіргер і значна частина викладацького складу гімназії відмовилися скласти присягу новій республіці і були усунуті з посади. До гімназії 1919 р. записалося 74 учнів, з них – 12 дівчат [22: 6]. Однак у наступному навчальному році контингенти учнів і навчальний процес поступово стабілізувався. Таким чином, згідно розпорядження МШНО з грудня 1919 р. до листопада 1938 р. у гімназії діяли окремі класи з українською мовою навчання і окремі, паралельні класи з угорською мовою навчання. Крім звільнених від оплати, за чехословацького режиму річна плата за навчання становила 400 крон [22; 23; 24; 25]. Рішення Віденського арбітражу привели до того, що наприкінці жовтня 1938 року класи з руською (українською) мовою навчання було евакуйовано з Берегово в с. Білки. Припинено було навчання і в класах із угорською мовою навчання. Лише з січня 1939 р. частково розпочалося навчання в цій гімназії, однак лише угорською мовою.

Особливе значення для українців мала державна українська реальна гімназія, що була заснована у Хусті. МШНО Чехословацької республіки за пропозицією шкільного відділу адміністрації Підкарпатської Русі розпорядженням від 12.X.1921 р. № 85547 відкрило у Хусті Державну реальну реформовану гімназію відразу з I (28 учнів) та V класом (20 учнів) для випускників горожанських шкіл. Директором гімназії був затверджений В. Сулінчак [7, 39 арк.]. 28-30 вересня успішно склали вступні іспити 40 з 56 абітурієнтів. Навчання розпочалося 17 жовтня. Тоді працювали два класи – перший і п'ятий У 1922/1923 н. р. уже налічувалося 107 учнів. Їх навчали шість викладачів. Як свідчать статистичні дані архівних матеріалів, Хустська гімназія добре розвивалася [8; 9]. Поступово з 1924 року реформовану реальну гімназію в Хусті було реорганізовано в Державну реальну гімназію [27: 30]. Перша матура відбулася вже у 1924/1925 н. р. [17]. Тоді гімназію закінчило 15 чол. А у 1936/1937 н. р. відбувся перший випуск учнів паралельних класів з чеською мовою навчання, які були відкриті з 1929 року [27: 30]. У 1931 р. навчальний заклад налічував 10 класів з руською мовою навчання, три класи – з чеською (309 студентів) [9]. З кожним роком фреквенція стрімко зростала, водночас свого приміщення гімназія не мала. Заняття проходили в будинку Хустської коєдукаційної горожанської школи, яка виділила гімназії частину класів. До того ж навчання відбувались у дві зміни. Новозбудований належно оснащений триповерховий будинок для гімназії здали в експлуатацію 1934 р. У 1938 – 1939 навчальному році навчання розпочалося у 16 класах (8 – з українською мовою навчання і 8 – з чеською). Всіх студентів налічувалося 850. З них 674 – місцеві юнаки і дівчата; студенти чеських класів – діти чеських урядовців і вчителів, євреї та угорці.

Після Віденського арбітражу, згідно з рішеннями якого, міста Ужгород, Мукачеві та Берегово були передані Угорщині, очолюваний А. Волошиним уряд автономної Підкарпатської Русі з 5 до 10 листопада був змушений евакуюватися до Хуста, що став її столицею. Як згадує колишній студент та останній матурант Хустської гімназії перед угорською окупацією, професор, доктор біологічних наук С. Стойко, 14.03.1939 р. в Хусті відбулося історичне засідання Сойму, який проголосив Карпатську Україну самостійною суверенною державою [21: 6]. 15.03.1939 р. у приміщенні спортивного залу Хустської

державної гімназії [26]. Сойм обрав А. Волошина президентом Карпатської України. Безпосередніми учасниками та свідками цих історичних подій були професори і студенти гімназії [21: 6]. Крім Хустської реальної гімназії в Карпатській Україні було організовано ще шість державних реальних гімназій: у Перечині, Великому Березному, Чинадієво, Білках, Рахові, Ракошині. У їх числі були і новостворені навчальні заклади, котрі були евакуйовані з Ужгорода, Мукачево та Берегова [5: 134-135]. Вже 15.03.1939 р. почалася окупація Карпатської України, і заняття в Хустській гімназії були знову перервані, а відновилися 25.04.1939 р. в інших умовах.

Протягом двох років (1937-1938 рр.) в Ужгороді крім реальної [3; 4] діяла ще одна Українська гімназія, що належала чину о. Василян. Заклад працював як 4-річна гуманістична гімназія, в якій викладали: релігію, українську, чеську, латинську та німецьку (як відносно-обов'язкові) мови, історію, географію, математику, природопис, фізику, конструкційну геометрію, малювання й каліграфію, гімнастику та спів (відносно-обов'язково) [16: 158].

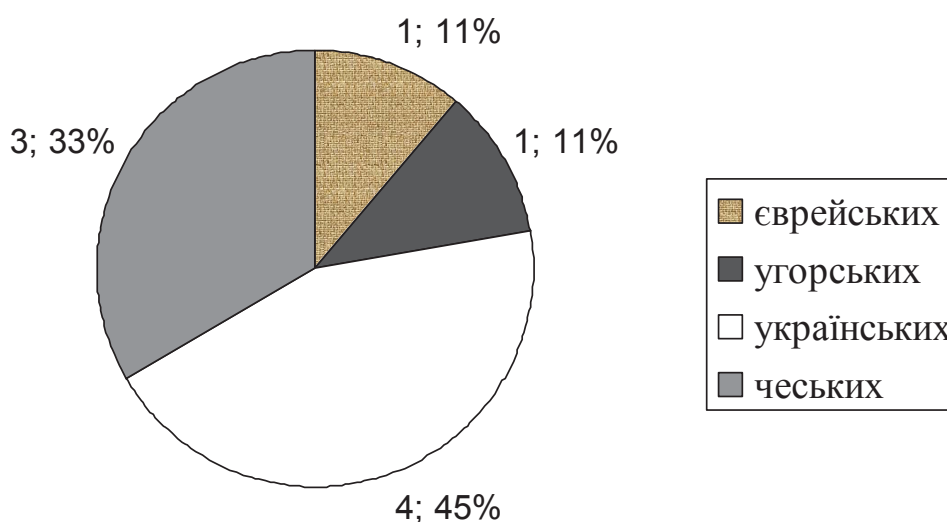

Рис.1. Секторна діаграма кількості реальних гімназій Підкарпатської Русі 1933р.

Виявом чехізації було відкриття при існуючих середніх навчальних закладах у краї паралельних чеських реальних гімназій. Так, у 1922 р. були відкриті чеські „паралельки” в Ужгороді, з 1925 р. – при гімназії з виразним москвофільним напрямом – Мукачівській, з 1929 р. – у Хусті. У 1924 р. відкрито єврейську реформовану реальну гімназію у Мукачево з єврейською мовою викладання, яка отримала право прилюдності у 1926 р.

Загалом, станом на 1933 рік українські реальні гімназії в Берегові, Хусті, Мукачево і Ужгороді загальною кількістю налічували 46 класів, чеські паралельні відділи в Хусті, Мукачеві і Ужгороді – 20 класів, угорські паралельні відділення у Берегові – 12 класів, єврейська реформована гімназія в Мукачеві – 8 класів. Разом було 9 середніх шкіл (див. рис. 1) [27: 30-31].

Як бачимо, у 20-ті – 30-ті роки на Закарпатті лише у Підкарпатській Русі як автономному краї Чехословаччини з'явилися національні реальні середні школи (реальні гімназії), у яких здебільшого учні були українцями. Коедукаційні реальні гімназії з їх утилітарним характером змісту освіти значно переважили за чисельністю гімназії класичного типу, оскільки були більш пристосованими до практичних потреб суспільства і витіснили не лише реальні школи, а й класичні гімназії; оскільки в собі поєднували ознаки і перших, і других, давали право вступу і в технічні, і класичні вищі школи. Спостерігався ріст фреквенції у цих навчальних закладах з причини збільшення доступності цих закладів.

Однак із плином часу помітна тенденція чехізації, відкрито значну кількість класів чеською мовою. Українські реальні гімназії прилучилися до виховання свідомої національної еліти.

У подальшій перспективі вбачаємо розгляд питання дидактичних особливостей розвитку середніх навчальних закладів Закарпаття ХІХ ст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Власними силами. Два роки праці Допомогового Комітету при Українській Реформованій Реальній Гімназії в Ржевницях. – Ржевниці, 1931. – 14 с.
2. Волошин А. Шкільництво Автономної Підкарпатської Русі // А. Волошин Коротка історія педагогіки для учительських семінарій. – Ужгород, 1931. – 88 с.
3. Годичный отчет за 1935 – 36 учебный год. Державная подкарпаторусская реальная гимназия в Ужгород. – Ужгород, 1936. – 49 с.
4. Годичный отчет за 1937 – 38 учебный год. Державная подкарпаторусская реальная гимназия в Ужгород. – Ужгород, 1938. – 57 с.
5. Гренджа-Донський В. С. Щастя і горе Карпатської України: Щоденник. Мої спогади. – Ужгород, 2002. – 516 с.
6. ДАЗО. – Ф. 391. – Оп.2. – Спр. 39. – 20 арк.
7. ДАЗО. – Ф. 391. – Оп.2. – Спр. 45. – 45 арк.
8. ДАЗО. – Ф. 391. – Оп.2. – Спр. 60. – 6 арк.
9. ДАЗО. – Ф. 391. – Оп.2. – Спр. 66. – 66 арк.
10. ДАЗО. – Ф. 391. – Оп.2. – Спр. 69. – 29 арк.
11. ДАЗО. – Ф. 391. – Оп.2. – Спр. – 93 арк.
12. ДАЗО. – Ф. 391. – Оп.3. – Спр. – 44 арк.
13. Звѣдомлення руської держ. реаль. гімназії і ей равнорядных оддѣлов чешских и мадярских в Ужгород за шкѣльний рѣк 1925 – 26. – Ужгород, 1926. – 92 с.
14. Календар "Просвѣта". – Ужгород, 1929. – 30 с.
15. Клима В. Школьное дѣло и просвѣщение на Подкарпатской Руси // Подкарпатская Русь за годы 1919-1936 – Ужгород, 1936. – С. 101 – 105.
16. Курляк І. Є. З історії гімназійної освіти Закарпаття 20 – 30-ті роки ХХ ст. // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Випуск II. – Івано-Франківськ: Плай. 1999. – С. 155 – 160.
17. Особистий архів п. Кучернюка П.М. м. Хуст // Меморандум до президента Масарика від групи вчителів Хустської реальної гімназії з проханням що до покращення матеріального стану.
18. Резолюції, що були прийняті на Конгресі Народоверхнього Учительського Товариства в Хусті дня 2 липня 1932 року. – Без. м. і р. – 6 с.
19. Рочне справоздання держ. реаль. гімназії в Берегові за учебный рік 1928 – 1929. – Ужгород, 1929. – 78 с.
20. Рочне справоздання держ. реаль. гімназії в Берегові за шкѣльний рік 1930 – 1931. – Берегово, 1931. – 50 с.
21. Стойко С. Хуст та Хустська гімназія в культурному і політичному житті Закарпаття. // Новини Закарпаття. – 1999. – 4 березня №32 – С. 6.
22. Увѣдомлення державно реально гімназії в Берегові на шкѣльний рѣк 1922 – 1923. – Ужгород, 1923. – 64 с.
23. Увѣдомлення державно реально гімназії в Берегові на шкѣльний рѣк 1924 – 1925. – Берегово, 1925. – 25 с.
24. Увѣдомлення державно реально гімназії в Берегові на шкѣльний рѣк 1925 – 1926. – Берегово, 1926. – 25 с.
25. Увѣдомлення державно реально гімназії в Берегові на шкѣльний рѣк 1927 – 1928. – Берегово, 1928. – 34 с.
26. Фонди залу Карпатської України Хустського краєзнавчого музею .
27. Školství na Podkarpatské Rusi v přítjmnosti. – Praha, 1933. – 49 s.